

WSTĘP

Niniejsza wieloautorska i przy okazji wielojęzyczna monografia została poświęcona słowiańskiej frazeologii gwarowej, o której wciąż wiemy znacznie mniej niż o gwarowej leksyce jednowyrazowej. Celem tej książki jest więc przynajmniej częściowe zniwelowanie zasygnalizowanej dysproporcji.

Pierwsza część – *Zagadnienia ogólne* – obejmuje prace Macieja Raka, Zbinka Holuba i Eleny Nevzorovej-Kmieć. Znajdziemy tu odpowiedź na pytanie o to, do czego może być wykorzystywana frazeologia gwarowa. Jak się okazuje, poza tym, że jest opisywana jako niezależny dział leksyki, z powodzeniem odwołują się do niej i twórczo wykorzystują jej zasoby etnologowie, socjologowie wsi, etnolingwiści, historycy języka i badacze regionalizmów oraz motywacji frazeologii ogólnopolskiej i prasłowiańskiej. W pracy Z. Holuba znajdziemy informacje o frazeologii czeskich gwar południowozachodnich i ich wykorzystaniu w literaturze (warto dodać, że polscy badacze, ujmując stylizację gwarową, niestety zwykle pomijają frazeologię). Z kolei E. Nevzorova-Kmieć zajęła się obecnością dialektizmów w obrębie polskiej i rosyjskiej frazeologii socjolektalnej.

Jak wiadomo, frazeologia stanowi bardzo dobry materiał do badań etnolingwistycznych, zwłaszcza w przypadku rekonstrukcji językowego obrazu świata. Uwagi teoretyczne na ten temat znajdziemy w drugiej części tej książki – *Frazeologia i badania etnolingwistyczne* – w pracach Jerzego Bartmińskiego, Wojciecha Chlebdy i Natalii Venžinovič. Pierwszy z badaczy zaprezentował frazeologię jako bardzo ważny dział leksyki, jednak charakterystyka językowego obrazu świata wyłaniającego się z materiału frazeologicznego (w rosyjskim językoznawstwie używa się wręcz terminu *frazeologiczny obraz świata*) zawsze będzie opisem niepełnym, JOŚ przejawia się bowiem na wielu płaszczyznach języka. Z kolei W. Chlebda zredefiniował pojęcie frazeologizmu. Przywykliśmy do szkolnego ujęcia, zgodnie z którym podstawową jednostką jest wyraz, a dopiero wtórny frazeologizm (bo składa się z co najmniej dwóch wyrazów). Chlebda przekonuje nas do odwrotnego spojrzenia na tę relację. Pierwotna oralność, która cechowała kultury przedpiśmienne, funkcjonowała dzięki formułom, czyli – upraszczając – zdaniom. Wyraz to konstrukt wykształcony dzięki pismu, jego długość wyznaczają bowiem spacje. Z kolei reprezentująca ukraińskie językoznawstwo N. Venžinovič

przybliżyła w swojej pracy lingwokulturową perspektywę opisu frazeologii gwarowej. Jak więc widać, etnolingwistyka ma różne oblicza, ale frazeologia zawsze zajmuje w niej ważne miejsce.

Trzecia część książki została poświęcona źródłom frazeologii gwarowej. Valerij M. Mokienko, nawiązując do historyczno-etymologicznej metody opisu frazeologizmów, którą wdrożył już w wielu pracach, pokazał, jak frazeologia gwarowa (m.in. przez swoją archaiczność i wariantywność) przyczynia się do lepszego ujęcia motywacji frazeologizmów ogólnorosyjskich, ogólnopolskich, ogólnoukraińskich itd. Dialekty są przecież ważnym, choć nie zawsze docenianym źródłem historycznej i współczesnej frazeologii i pozwalają ją lepiej zrozumieć, o czym – w odniesieniu do materiału rosyjskiego – możemy przeczytać w pracy Aleksandra Biericha, a na materiale niemieckim – Harry’ego Waltera. Frazeologia podobnie jak leksyka jednowyrazowa podlega obcojęzycznym wpływom – takie stwierdzenie to oczywiście truizm. Jednak dzięki opracowaniu Magdaleny Grupy-Dolińskiej i przywołanym przez nią przykładom z rosyjskiej gwary staroobrzędowców, która była wystawiona na wpływy polskie, niemieckie, białoruskie i litewskie, przekonamy się, że zagadnienie jest bardziej skomplikowane. Obce wpływy we frazeologii to najczęściej kalki i półkalki, rzadziej mamy do czynienia z zapożyczeniami lekсыkalnymi, które następnie weszły do frazeologizmu.

Dysproporcję w opisie z jednej strony gwarowej leksyki jednowyrazowej, a z drugiej – frazeologii szczególnie jaskrawo widać w zakresie słownictwa. Wciąż nie mamy ogólnogwarowego słownika frazeologicznego, podobnie jak i inne języki słowiańskie. Frazeografię gwarowej dotyczy czwarta część monografii, w której znalazły się prace Gabrieli Dziamskiej-Lenart, Natalii Aref’evy i Fabiana Kaulfürsta. Pierwsza z badaczek dokonała przeglądu polskich gwarowych słowników frazeologicznych i porównała zastosowane w nich rozstrzygnięcia leksykograficzne. N. Aref’eva omówiła projekt *Słownika frazeologicznego gwar rosyjskich Odesczyzny*, a F. Kaulfürst pokazał badania korpusowe nad dolnoserbąską frazeologią gwarową.

W piątej części książki znalazły się prace, w których frazeologia została ujęta jako źródło wiedzy o człowieku. Ewa Młynarczyk zajęła się obrazem prowadzenia gospodarstwa domowego utrwalonym we frazematyce, Lidia Przymuszała, bazując na materiale z gwar śląskich, omówiła sposoby określania wieku człowieka, a Katarzyna Konczewska scharakteryzowała wizerunek kobiety w gwarach białoruskich Grodzieńszczyzny. W pracy Pauliny Karpety znajdziemy uwagi na temat ludowych zwyczajów i obrzędów, do których odnosi się frazeologia gwarowa pogranicza małopolsko-mazowieckiego. Z kolei Ewa Sikora, opierając się na pamiętnikach i gawędach góralskich, omówiła językowy obraz głodu przejawiający się we frazeologii.

Na *Sacrum i profanum*, czyli szóstą część monografii, składają się opracowania Moniki Buławy, Emila Popławskiego i Renaty Dźwigoł. Pierwsza badaczka zajęła

się obrazem św. Walentego utrwalonym w ludowych przysłowiach i frazeologii. E. Popławski scharakteryzował część roku rolniczo-gospodarskiego, do którego odnoszą się liczne przysłowia. Z kolei R. Dźwigoł skupiła się na motywacji nazw z komponentem *diabelski*.

Niniejszą książkę zamykają prace szczegółowe. Anna Tyrpa omówiła motywację frazeologizmu *Wóz albo przewóz*. Elena Ničiporčik skoncentrowała się na rosyjskich wyrażeniach przyimkowych z komponentem *bez*. Katarzyna Bolęba-Bocheńska opisała językowy obraz chwastów (ostu, kąkolu i pokrzywy), a Natalia i Boris Kovalenkowie scharakteryzowali symbolikę maku na materiale ukraińskiej frazeologii gwarowej.

* * *

Jakie korzyści otrzymujemy z monografii *Słowiańska frazeologia gwarowa II*? Po pierwsze, możemy skonfrontować stanowiska badawcze polskie, czeskie, rosyjskie, ukraińskie, białoruskie i dolnołużyckie (w tych językach i na ich materiale frazeologicznym powstały opublikowane tu prace). Po drugie, ujęcia teoretyczne umieszczone w drugiej części książki określają właściwe miejsce frazeologii w badaniach etnolingwistycznych. Po trzecie, przekonujemy się, że frazeologia gwarowa jest niezbędna do dokładnego opisu frazeologii literackiej. Po czwarte, jeszcze bardziej utwierdzamy się w przekonaniu o potrzebie gromadzenia gwarowych zasobów frazeologicznych, które są kluczem do zrozumienia kultury ludowej z jej agrocentryzmem i religijnością. Wreszcie po piąte, przekonujemy się, że podobieństwa we frazeologii gwarowej poszczególnych języków słowiańskich dobitniej pozwalają mówić o jedności Słowiańszczyzny.

Lektura *Słowiańskiej frazeologii gwarowej II* pozwala wyrazić przekonanie, że w dalszym ciągu frazeologizmy gwarowe pozostają ciekawym i pełnym naukowych wyzwania obszarem badań.

Maciej Rak
Valerij M. Mokienko